

*Мальована Т. І.,
здобувач Національної академії
внутрішніх справ України*

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ДИТИНИ, ЯКА ПОТЕРПІЛА ВІД ЗЛОЧИНУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Проаналізовано процедуру допиту дитини, потерпілої від злочину у кримінальному провадженні, розглянуто основні складові його підготовки загалом, особливу увагу зосереджено, зокрема, на місці проведення допиту дитини, яка потерпіла від злочину.

Ключові слова: потерпіла дитина у кримінальному провадженні, підготовка до допиту, місце проведення допиту, «зелені кімнати», міжнародні стандарти.

Проанализировано процедуру допроса ребенка, потерпевшего от преступления в уголовном производстве, рассмотрены основные составляющие его подготовки в целом, особенное внимание сосредоточено, в частности, на месте проведения допроса ребенка, пострадавшего от преступления.

Ключевые слова: потерпевший ребенок в уголовном производстве, подготовка к допросу, место проведения допроса, «зеленые комнаты», международные стандарты.

У збиранні доказової інформації одне з основних місць посідає допит, метою якого є отримання певної інформації від особи про обставини, що їй відомі та мають значення для справи. Допит дитини вимагає від особи, яка його проводить, знання не тільки процесуального законодавства, а також знання вікових та індивідуальних особливостей дитини, індивідуального підходу, досконалої та ретельної підготовки, що включає в себе: вивчення матеріалів справи, ознайомлення з всебічними даними про дитину, складання плану допиту, залучення спеціалістів, правильного вибору тактики допиту та місця проведення допиту. Як зазначив Лукьянов Є.: «Допит підлітка потребує

глибокого знання особливостей його психіки, виняткового вміння проводити цю слідчу дію, тактовності і стриманості, культури спілкування» [1, с. 15].

При допиті дитини, потерпілої від злочину, вибір місця допиту відіграє досить важливу роль, оскільки проведення допиту у кабінеті слідчого може мати негативні наслідки як для дитини, так і для справи у цілому. Дитина може замкнутись, не надати повних свідчень, які є важливими для встановлення істини у справі, а найголовніше може отримати додаткову психологічну травму, що завдасть шкоди її фізичному та психологічному здоров'ю. Якщо зосередити свою увагу на питанні визначення місця проведення допиту дитини, прийняті та діють

відповідні міжнародні стандарти, які мають дотримуватись, зокрема, і в Україні. Дітей, потерпілих від злочинів, прийнято допитувати у спеціально-обладнаних кімнатах, які називаються «зелені кімнати». Особливо це є обов'язковим у справах щодо сексуального насильства та сексуальної експлуатації дитини, а також у справах щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії.

На практиці, особи, які проводять допит потерпілої дитини, продовжують ставитись формально до вибору місця проведення допиту, не розуміють важливість даного питання та за звичай допитують дітей у своїх робочих кабінетах, що є вкрай небажаним, якщо допитується дитина, яка потерпіла від злочину.

Питанню допиту дитини у кримінальному провадженні приділялось багато уваги різними вченими. У працях В. Коновалової, Є Стрельцова, С. Єфимовича, С. Пришляка, С. Тетюєва, В. Васильєва, Т. Матюшкової, Є. Лук'янова, І. Басистої, та багатьох інших, підняті різні питання, що пов'язані з допитом дитини у кримінальному провадженні. Як правило, вченими пропонується проводити допит дитини за місцем її проживання чи навчання або безпосередньо на місці події злочину. Наприклад, на думку Панова М.І., Шепітько В.Ю. та Коновалової В.О., малолітнього потерпілого бажано допитувати в умовах, якомога ближчих до повсякденного оточення (школа, дитячий будинок тощо), що має сприяти встановленню психологічного контакту й одержанню необхідної інформації [2, с. 121]. На думку Гриненко А.В., Каткова Т.В., Кожевникова Г.К., неповнолітніх потерпілих старших вікових груп (14–16 років) бажано допитувати в більш офіційній обстановці, в кабінеті слідчого, де панує ділова обстановка в поєднанні з роз'ясненням слідчого про необхідність розповісти все, що тому відомо по справі, підкреслює важливість події й налаштовує на дачу повних та правдивих показань.

Іноді допит доцільно проводити на місці, де неповнолітній спостерігав подію, з приводу якої йому належить давати свідчення [3, с. 448].

Однак, вченими не досліджувалось питання вибору місця проведення допиту дитини у площині прийнятих та діючих міжнародних стандартів, які руйнують сталі стереотипи, що залишились ще з радянського та пострадянського періоду. Міжнародні стандарти щодо допиту дитини ґрунтуються на тому, що діти сприймають та описують все, що відбувається навколо них лише притаманним їм способом. Установлення з ними довірливого контакту вимагає не лише певних умінь, але і особливих умов, тому сам процес допиту має бути ретельно запланованим та підготовленим, а місце проведення допиту має бути в першу чергу дружнім до дитини.

Метою даної роботи є на основі аналізу та порівняння робіт науковців, які досліджували питання місця проведення допиту дитини у кримінальному провадженні, національного та міжнародного законодавства, сформулювати та викласти власне бачення визначення місця проведення допиту дитини, потерпілої від злочину у кримінальному провадженні. Завданням роботи є надання практичних рекомендацій особам, які проводять допит дитини, потерпілої від злочину у кримінальному провадженні при виборі ними місця проведення допиту дитини, що надасть можливість отримати більш повні та точні свідчення від дитини, потерпілої від злочину.

Відповідно до статистичних даних за 2014 рік, 2584 дитини було визнано потерпілими у кримінальних провадженнях: з них 15 потерпілих за ст. 149 КК України (торгівля людьми та інша незаконна угода щодо дитини), 50 потерпілих за ст. 152 КК України (зґвалтування), 5 потерпілих за ст. 127 КК України (катування), 7 потерпілих за ст. 147 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини), тощо [4]. На жаль, в Україні немає окремої статистики щодо того, скільки

разів кожну дитину було допитано, ким саме та в якому місці. На практиці, дитина, яка є потерпілою у кримінальному провадженні, допитується декілька разів під час досудового слідства слідчим, може бути додатково допитана прокурором, її допитують під час проведення експертного дослідження, окрім цього, дитина принаймні один раз, а то і більше, допитується суддею під час судового слідства. Надмірна кількість допитів дитини, які до того ж розтягнуті у часі, має свої негативні наслідки, а саме: дитина постійно повертається до негативних спогадів відносно себе і ще раз переживає події злочину. У такому випадку потерпілій дитині спричиняється додаткова психологічна шкода. Це є особливо негативним, коли дитина проходить курс реабілітації та з нею працює психолог. Свідчення дитини, які вона дає за кожним наступним її допитом, можуть різнитись від тих, які вона давала під час її першого допиту, що наблизений до події злочину, оскільки в подальшому на повноту її свідчень може впливати: оточення, наслідки події, інші важливі події у житті дитини, психологічний та фізичний стан дитини.

На думку, Т. М. Матюшкової, місце допиту неповнолітньої потерпілої від звалтування слідчому слід обирати з урахуванням слідчої ситуації. Малолітніх потерпілих тактично правильно і доцільно допитувати у звичній для них обстановці, наприклад, вдома [5, с. 146]. На думку І. В. Басистої та С. О. Пришляк, які також поділяють думку Т. М. Матюшкової, у ситуації коли місце проживання неповнолітньої потерпілої є місцем скоєння злочину, доцільно проводити допит за місцем проживання її родичів. Виняток може становити ситуація, за якої допит малолітньої або неповнолітньої потерпілої в тактичних цілях проводиться саме на місці події, що тактично складно з огляду на особистість потерпілої. Ми не поділяємо такої думки вчених, оскільки опитування дитини, яка потерпіла від злочину вдома має

свої негативні наслідки. Як правило, дім, де проживає дитина, асоціюється у неї з почуттям безпеки та комфорту, пов'язане з позитивними подіями. Асоціація місця проживання з пережитими травмами може мати місце втрати у дитини почуття безпеки та спричинити шкоду психологічному здоров'ю дитини. Також не є правильним опитування дитини вдома, якщо дім, де проживає дитина, одночасно є місцем вчинення відносно неї злочину. Взагалі необхідно уникати опитування дитини за місцем вчинення злочину, оскільки саме оточення може викликати у дитини сильні негативні емоції, відчуття страху, дитина може почати плакати і взагалі відмовитись давати які-небудь свідчення. Несприятливе оточення під час допиту дитини впливає на пізнавальні процеси (зосередження уваги, мобілізація пам'яті, логічного мислення, вербалізація пережитого досвіду) [6, с. 15].

І. В. Басиста та С. О. Пришляк вірно вказують на те, що при виборі місця допиту як малолітньої, так і неповнолітньої потерпілої слід дотримуватись вимог конфіденційності (місце допиту, а по можливості і сам факт його проведення не повинні стати предметом обговорення знайомих, однокласників, сусідів допитуваної чи інших сторонніх осіб) [7, с. 4]. Тому є важливим уникати проведення допиту потерпілої дитини у школі чи дитячому садочку, оскільки в такому випадку принцип конфіденційності не буде збережений та подробиці події злочину можуть стати предметом обговорення серед великого кола сторонніх осіб. Це є особливо актуальним у маленьких містах, селищах та селах. Однорічці дитини, сторонні люди можуть насміхатись над дитиною, дражнити її, що також може спричинити додаткову психологічну травму та шкоду її фізичному та психологічному здоров'ю.

Кримінально-процесуальне законодавство не визначає, де саме має бути проведено допит дитини, яка потерпіла від злочину. Відповідно до статей 226,

227 КПК України [8], до особливостей проведення допиту дитини, потерпілої від злочину відноситься: допит дитини у присутності законного представника, педагога чи психолога, а за необхідності лікаря; час, протягом якого має бути проведений допит (без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день); певні «пільги» особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, а саме: їм роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань та їх не попереджають про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання; до початку допиту законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхнє право за дозволом ставити уточнюючі запитання дитині. Особливості проведення допиту дитини, потерпілої від злочину під час судового слідства такі самі, що і під час досудового слідства. Єдиним доповненням є те, що до початку допиту законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми під час допиту, а також право протестувати проти запитань та ставити запитання, які головуєчий має право відвести.

На практиці, визначення місця проведення допиту дитини, яка потерпіла від злочину визначається на розсуд особи, яка його проводить. Якщо ми говоримо про допит на досудовому слідстві, то, як правило, допит проводиться у кабінеті слідчого. Допит потерпілої дитини під час судового слідства проводиться в залі суду. Однак, ані кабінет слідчого, ані зала судових засідань не є оточенням, дружнім до дитини. У всіх справах, пов'язаних з дітьми, першочергова увага повинна надаватися найкращим інтересам дитини в кожному конкретному випадку на індивідуальній основі. Найкращі інтереси дитини повинні розглядатися у поєднанні з іншими правами дітей. Комплексний підхід має бути правилом.

Міжнародні стандарти та світова практика говорять про те, що допит ди-

тини, потерпілої від злочину має бути проведений у дружній атмосфері для дитини, де вона відчуває захист і комфорт. Таким місцем є спеціально-обладнана кімната, яка називається – «зелена кімната». Основною метою проведення допиту у такій кімнаті – зменшення повторної травматизації дитини у процесі опитування, як завдяки спеціальним методикам та комфортній атмосфері, так і завдяки технічному оснащенню, яке дозволяє вести відеозапис допиту та в подальшому використовувати цей відеозапис для ведення слідства без проведення повторних допитів. Організація роботи здійснюється на основі індивідуального підходу до кожної дитини з урахуванням її віку і ступеня розвитку. Особливо актуальним є проведення допиту дитини у «зеленій кімнаті» у справах, щодо сексуального насильства та експлуатації, а також у справах щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії.

Сама «зелена кімната» нагадує звичайну дитячу кімнату. В ній наявні іграшки, м'які меблі різного розміру, рослини, є фарби, олівці, книжки, тобто все, що може бути у звичайній дитячій кімнаті. Однак, найголовніше те, що допит дитини автоматично записується. У кімнаті вбудовані мікрофони та камери, що надають змогу автоматично фіксувати процес допиту. В подальшому це надасть можливість уникнути повторних допитів дитини іншими учасниками процесу (прокурором, суддею, експертами) та постійного повернення дитини до негативних подій, що трапились у її житті. Всі, хто ставить під сумнів протокол допиту дитини, може переглянути відеозапис допиту на будь-якій стадії кримінального провадження. Окрім цього, це унікальна можливість прослідкувати за мімікою, інтонацією дитини під час її допиту, що є важливим при оцінці свідчень дитини.

Також, проведення допиту дитини у «зеленій кімнаті» дає можливість опитати дитину мінімального віку. Спостерігаючи за тим, як дитина грає з іграш-

ками, можна зробити висновок, що, наприклад, дитина зазнала сексуального насильства, адже дитина за допомогою іграшок може імітувати статевий акт не розуміючи в силу свого віку і розвитку, що це таке, а просто відтворює те, що вона систематично бачила. Для дитини такий допит є найменш травматичним, оскільки він відбувається у комфортній та дружній атмосфері, оточення не нагадує про пережиті негативні відчуття. Дитина повністю зосереджена на допиті, навіть якщо сам допит є грою (у випадку допиту досить маленьких дітей).

Як правило, допит у «зеленій кімнаті» проводить психолог, який володіє спеціальними знаннями та знає психологію дитини відповідного віку. Психолога знайомлять з тим переліком питань, який цікавить слідство. В самій кімнаті знаходиться дитина та психолог, а всі інші учасники процесу знаходяться в іншій (технічній) кімнаті та спостерігають за процесом допиту через камеру спостереження та/або венеціанське скло, яке надає можливість бачити все, що відбувається в основній кімнаті, проте для дитини це виглядає як звичайне дзеркало.

На сьогоднішній день в Україні функціонують чотири «зелені кімнати», які обладнані відповідно до стандартів (дві у Києві, та по одній у Харкові та Одесі). На жаль, на практиці дані «зелені кімнати» не використовуються в повному обсязі. Слідчі відмовляються проводити допити у «зелених кімнатах», мотивуючи тим, що немає чіткої норми у КПК України, відсутній прописаний механізм на рівні інструкції, тому, за звичай, допит дитини продовжують проводити у своїх робочих кабінетах.

Окрім цього, провести допит дитини у «зеленій кімнаті» не є можливим в більшості регіонах у зв'язку з їх відсутністю. В такій ситуації є два шляхи вирішення питання. По-перше, можливо застосувати п. 6 ст. 218 КПК України, який регламентує, що «слідчий, прокурор має право провадити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії на території,

яка знаходиться під юрисдикцією іншого органу досудового розслідування, або своєю постановою доручити їх проведення такому органу досудового розслідування, який зобов'язаний її виконати» та провести допит дитини у одній з кімнат, які вже створені та функціонують. На практиці це складно, але цілком реально. По-друге, провести допит дитини хоча б з використанням деяких особливостей «зеленої кімнати». Слідчому, який проводить допит у своєму кабінеті, необхідно прибрати всі речі, що можуть відволікати дитину (плакати, стоси паперів, речові докази, тощо), по можливості забезпечити наявність м'яких меблів, щоб проводити допит не за столом, а на дивані, для того, щоб дитина відчувала себе комфортніше, вимкнути всі мобільні телефони, зачинити кабінет зсередини, щоб сторонні люди постійно не заходили та не відволікали від процесу допиту, мати при собі декілька іграшок, папір та олівці, які можна використати для встановлення контакту з дитиною, адже дитина може намалювати те, що вона бачила. Зазвичай, такі малюнки приєднуються до протоколу допиту. Обов'язково залучити до проведення допиту психолога. Така підготовка підвищить ефективність самого допиту, оскільки відчуваючи захист і комфорт, дитина надасть більш повні та змістовні свідчення. Окрім цього, КПК України передбачив можливість відео- та аудіофіксації такого допиту (п. 7 ст. 224 КПК України). Все це надасть можливість уникнути постійного допиту дитини, що відповідає її інтересам, а також є ефективним для самого слідчого, оскільки не потрібно буде витратити додатковий час на організацію повторних допитів. Варто сказати, що такий підхід до допиту на практиці залежить в першу чергу від бажання самого слідчого та його можливостей. В даному випадку слушною є думка Васильєва В. Л., який вказує, що: «обстановка допиту не може бути залякуючою, між допитуваним і слідчим мають скластися серйозні відносини, які

підкреслюють відповідність того, що відбувається» [9, с. 325].

Хоча КПК України не містить норми, що встановлює допит дитини, потерпілої від злочину, у спеціально-обладнаній кімнаті, така норма міститься у ст. 35 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуального насильства та сексуальної експлуатації [10], яка була ратифікована Україною 20 червня 2012 року та є частиною національного законодавства. Відповідно до вищезазначеної статті, опитування дитини має відбуватись без необґрунтованої затримки, відразу після повідомлення фактів компетентним органам, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні, особою, спеціально підготовленою для цих цілей, всі опитування дитини мають проводитись одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно, бажана якомога менша кількість опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження та має бути забезпечена можливість супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше. Ці норми є частиною національного законодавства, однак не застосовуються на практиці.

Ретельна підготовка до допиту дитини, потерпілої від злочину має свій позитивний результат, оскільки потерпіла дитина найчастіше володіє найбільш повними даними про подію злочину в цілому, про зовнішність злочинця, його поведінку чи інші окремі обставини події злочину, а тому свідчення потерпілих дітей є найважливішими джерелами інформації. Вдалий вибір місця проведення допиту збільшує шанси того, що дитина буде почувати себе комфортніше, у безпеці та зможе надати повні та послідовні свідчення. Окрім цього, вдалий вибір місця допиту дитини зменшить спричинення їй додаткової психологічної травми.

На сьогоднішній день у особи, яка проводить допит дитини, є вибір щодо місця проведення допиту. Міжнародні стандарти, національне законодавство встановлюють, що допит має бути проведений у атмосфері, дружній до дитини з урахуванням її інтересів. Альтернативою допиту дитини вдома, за місцем вчинення злочину, у школі, дитячому садочку є допит дитини у «зеленій кімнаті», або іншому приміщенні, з урахуванням методики «зеленої кімнати». Такий підхід підвищить відсоток розкриття злочинів відносно дитини, оскільки дружба та комфортна обстановка сприятиме тому, що дитина надасть більш повні свідчення, що допоможуть розкрити злочин та встановити істину у справі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лукьянов Е. Особенности допроса несовершеннолетнего свидетеля и потерпевшего / Е. Лукьянов // Закон и жизнь. – 2005. – № 1. – С. 15–18.
2. Настільна книга слідчого: наук. – практ. видання для слідчих та дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова. – К.: Вид. дім «ІнЮре», 2003. – 720 с.
3. Руководство по расследованию преступлений / А. В. Гриненко, Т. В. Каткова, Г. К. Кожевников и др. – Х.: Консум, 2001. – 608 с.
4. Судова статистика: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/kf1ghkjlh/
5. Матюшкова Т. П. Допит неповнолітньої потерпілої від сексуальних злочинів: деякі питання підготовки та проведення / Т. П. Матюшкова // Вісник запорізького юридичного інституту. – 2004. – № 1. – С. 143–150.
6. Будзиньська А. Як опитувати дитину. Порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих / А. Будзиньська. – W.: E.D. – DRUK-KACZMARCZYK, 2007. – 64 с.
7. Басиста І. В. Особливості допиту неповнолітніх потерпілих від злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості / І. В. Басиста, С. О. Пришляк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 2. – С. 1–7.

8. Кримінально-процесуальний кодекс України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

9. Васильев В. Л. Юридическая психология: учебник для вузов / В. Л. Васильев. – М.: Юрид. лит., 1991. – 464 с.

10. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_927.

Malyovana T. Place of interview of a child who is a victim of crime in criminal proceedings.

The article focuses on an interview of a child who is a victim of crime in criminal proceedings. Particular attention is paid to the place of interview. According to international standards, children, who are victims of crimes, are interviewed in the specially-equipped rooms, which are called «green room». Especially, it is mandatory in cases of sexual abuse and sexual exploitation of children and in cases of sale of children, child prostitution and child pornography. Criminal Procedure Code of Ukraine does not contain clear rules of interview of a child in a special room, but the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse contains this provision. In practice, the person conducting the interrogation continued to interview children in their working offices or at home, where the child lives or at the place of the crime, which is undesirable for the child and it may cause more psychological damage.

It is noted that thorough preparation for questioning a child victim of crime has a positive result, because the injured child often has the most complete data of a crime in general, the appearance of the offender, his conduct or other specific circumstances of the crime and evidence of child victims is the most important sources of information. A good choice of venue interrogation increases the chances that the child will feel more comfortable, safe and able to provide full and consistent evidence.

International standards for the interview of a child based on the fact that children perceive and describe everything that happens around them only in the inherent ways. It is required not only specific skills but also the special conditions in order to set a contact. The interview process must be carefully planned and prepared, and place of the interview should be especially friendly to a child.

Keywords: *child victim in criminal proceedings, preparation for examination, venue interrogation, «green room», international standards.*

Стаття надійшла до редакції журналу 12.11.2015 р.